

İSTİKBÂL-i KIBLE

(bk. KIBLE).

İSTİKLÂL HARBİ1919'dan 1922'ye kadar süren
ve Batı Anadolu'yu işgal edenYunan ordusunun
imhasıyla sonuçlanan,Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde
Türk milletinin kurtuluş mücadelesi

(bk. MİLLÎ MÜCADELE).

İSTİKLÂL MAHKEMELERİMillî Mücadele döneminde
ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında
faaliyet gösteren özel mahkemeler.

İstiklâl mahkemelerini ortaya çıkaran başlıca etken, Mondros Mütarekesi'nden (30 Ekim 1918) sonra ülkenin anarşi ve otorite boşluğuna düşmesidir. Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışan güçler bu kargaşadan yararlanarak çeşitli yerlerde isyanlar çıkarıyorlar, yıllardır savaşmaktan bıkan bazı askerler de birliklerini terk ederek bu isyanlara katılıyor veya çeteler oluşturarak yağmacılık ve soygun faaliyetlerine girişiyorlardı. Bu yüzden ülke tam bir kaos ortamına sürüklenmiş bulunuyordu.

İstanbul'un resmen işgalinin (16 Mart 1920) ardından Ankara'da ülkenin kurtuluşu için çalışmalarla başlayan Büyük Millet Meclisi hükümeti, öncelikle ülke içinde otoriteyi eline almak ve güvenliği sağlamak amacıyla 29 Nisan 1336 (1920) tarihinde Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nu kabul etti (*Düstur*, Üçüncü tertip, I, 4-5). On dört maddeden oluşan kanun, saltanat ve hilâfet makamı ile ülkeyi düşman istilâsından kurtarmak üzere kurulmuş bulunan Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetine karşı her türlü sözlü, yazılı ve fiilî muhalefette bulunmayı ve halkı isyana teşvik etmeyi vatana ihanet sayıyor, bu suçları işleyenlerin idamla cezalandırılmalarını öngörüyordu. Davalar âzami yirmi gün içinde karara bağlanacak ve cezalar meclisin onayından sonra infaz edilecekti. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra İngilizler'in teşvikiyle Safranbolu'da olay çıkaranlarla Anzavur, Düzce ve Yozgat ayaklanmalarına katılanlar, Kuvâ-yi İnzibâtiyye'den 200 kişi bu kanuna göre yargılandı. Ayrıca İstanbul hükümetinin sadrazamı Damad Ferid Paşa'nın da bu ka-

nuna göre gıyaben yargılanması istendi. Büyük Millet Meclisi, Damad Ferid Paşa'yı 19 Mayıs'ta vatandaşlıktan çıkardı ve vatan haini ilân etti.

Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nun dört aylık uygulamasından beklenen sonuç alınmadı. "Bidâyet mahkemesi" adı verilen normal mahkemelerin kararlarının tasdik için meclis komisyonlarında sıra beklemesi kanunun caydırıcı gücünü ortadan kaldırıyordu. Bu yüzden asker kaçaklarının oluşturduğu çeteler her geçen gün daha tehlikeli olmaya başladı. Asker kaçaklarına cephe gerisinde hayat hakkı tanımayacak etkili bir gücün varlığına ihtiyaç vardı. Bu amaçla daha hızlı çalışan, çabuk karar verip hemen uygulayan mahkemelerin kurulması kararlaştırıldı ve 11 Eylül 1336'da (1920) Firâriiler Hakkında Kanun kabul edildi (*a.g.e.*, Üçüncü tertip, I, 61).

Dokuz maddeden oluşan kanunun 1. maddesinde, askerden kaçanlarla onlara yardım ve yataklık edenleri yargılamak üzere Büyük Millet Meclisi üyelerinden oluşacak İstiklâl mahkemelerinin kurulacağı ifade ediliyordu. Böylece mahkemelerin görev alanı asker kaçaklarıyla sınırlandırılmış oluyordu. Kanuna göre mahkeme meclis tarafından seçilecek üç üyeden oluşacaktı. Mahkemelerin nerede ve hangi sayıda kurulacağına hükümetin teklifi üzerine meclis karar verecekti. İstiklâl mahkemelerinin kararları kesin olacak ve infazı ile bütün devlet güçleri görevli olacaktı. Mahkemelerin emir ve kararlarına uymayanlar veya infazda tereddüt gösterenler aynı mahkemelerde yargılanarak gerekli cezalara çarptırılacaktı. Her İstiklâl mahkemesi firâriilere katalarına dönmeleri için belli bir süre tanyacaktı.

Kanun kabul edildiği halde mecliste oluşan muhalefetin tepkisi devam etti. Mahkemelere fazla yetki verildiği, ordu işlerine karışacağı, idare memurlarının asker kaçacağı olduğu gerekçesiyle yargılanacağı ve bilhassa idam yetkisi verilen mahkemelerin çok sert çalışacağı endişeleri dile getiriliyordu. Ordu kumandanlarının da kendi yetkilerine karışılmasından hoşlanmadıkları ve karşı çıkacakları konusunda söylentiler dolaşıyordu. Bu tepkilere rağmen hükümet, on dört bölgede İstiklâl mahkemesi kurulmasını isteyen teklifini Büyük Millet Meclisi'ne verdi (18 Eylül 1920). Müzakereler sırasında, Firâriiler Hakkında Kanun'un zihinlerde yarattığı karışıklığı gidermek için bir

ek konması teklif edildi. 26 Eylül 1336 (1920) tarih ve 28 sayılı İstiklâl Mahkemeleri Kanununun Birinci Maddesine Müzeyyel Kanun çıkarıldı (*a.g.e.*, Üçüncü tertip, I, 78). Firâriiler Hakkında Kanun henüz yürürlüğe girmeden yapılan bu değişiklik kanunun kapsamı genişletildi. Asker kaçaklarıyla birlikte Hıyânet-i Vataniyye Kanunu kapsamına giren suçlarla askerî ve siyasî casusluk suçlarına da İstiklâl mahkemelerinin bakması kabul edildi. Hükümetin teklifi doğrultusunda yedi bölgede İstiklâl mahkemesi kurularak meclis tarafından üyelerinin seçimi yapıldı.

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi Bilecik, Kütahya, Bursa ve İzmit bölgelerini de içine alıyordu. 20 Ekim 1920'den 17 Şubat 1921'e kadar 13.489 sanığı yargılayan mahkeme 671 kişiyi idama mahkûm etti. 272 kişiye kalebend ve kürek cezası, 11.270 kişiye de çeşitli cezalar verdi. Burdur, Antalya, Denizli, Menteşe ve Aydın bölgelerinde faaliyet gösteren Isparta İstiklâl Mahkemesi 9 Ekim 1920'den 23 Mart 1921'e kadar 555 kişiyi yargıladı; on üç kişiye idam, yirmi dokuz kişiye kalebend ve kürek cezası, 265 kişiye de çeşitli cezalar verdi. Karahisarısâhib (Afyon) ve Aksaray bölgelerini de içine alan Konya İstiklâl Mahkemesi 1 Ekim 1920'den 18 Şubat 1921'e kadar 3600 kişiyi yargıladı. Üç kişiye idama, 105 kişiye kalebend ve kürek cezasına, 2917 kişiye de çeşitli cezalara mahkûm etti. Sivas İstiklâl Mahkemesi Tokat, Amasya, Ordu ve Samsun bölgelerini içine alıyordu. 20 Ekim 1920'den 15 Mart 1921'e kadar 280 kişiyi yargılayan mahkeme 122 kişiye idam, otuz dört kişiye kalebend ve kürek cezası, 101 kişiye de çeşitli cezalar verdi. Zonguldak, Bolu, Çankırı ve Sinop bölgelerini kapsayan Kastamonu İstiklâl Mahkemesi 16 Ekim 1920'den 2 Mart 1921'e kadar çok sayıda kişiyi yargıladı. 182 kişiyi idama mahkûm etti, ayrıca yetmiş sekiz kişiye kalebend ve kürek cezasına, 245 kişiye de çeşitli cezalara çarptırdı. Pozantı İstiklâl Mahkemesi Adana, Kozan, Mersin, Niğde ve Kayseri bölgelerini içine alıyordu. 20 Aralık 1920 tarihinde başlayan kısa görev süresinde yedi kişiye idam cezası, otuz bir kişiye de çeşitli cezalar verdi. Bu sırada kurulan Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi kiş yüzünden görevine başlayamadan kapandı. Ankara İstiklâl Mahkemesi bu dönemde kurulan İstiklâl mahkemeleri içinde en önemlisiydi. Diğer altı mahkemenin görevine 17 Şubat 1921'de son verildiği halde bu mahkeme 7 Ekim 1920'den 31 Temmuz 1922'ye kadar kesintisiz görev

yaptı. Çorum, Yozgat ve Kırşehir bölgelerini de içine alan ve daha çok siyasî ağırlıklı davalara bakan Ankara İstiklâl Mahkemesi, Sadrazam Damad Ferid Paşa'yı, Sevr Antlaşması'nı imzalayan Rıza Tevfik, Reşad Hâlis ve Hâdi beyleri vatana ihanet suçundan gıyaben idama mahkûm etti. Çerkez Ethem, Gizli Komünist Partisi ve Yeşil Ordu Cemiyeti, İngiliz casusu Hintli Mustafa Sagir davaları da bu mahkemede görüldü. Görev süresi içinde 13.096 kişiyi yargılayan mahkeme 435 kişiyi idama mahkûm etti. Elli dört kişiye kalebend ve kürek cezası, 12.137 kişiye de çeşitli cezalar verdi.

Ankara dışındaki İstiklâl mahkemelerinin kapatılmasından sonra askerden firar, casusluk ve soygunculuk faaliyetlerinin yeniden artış göstermesi üzerine meclis Temmuz 1921'de Kastamonu, Samsun ve Konya'da üç yeni İstiklâl mahkemesinin kurulmasına karar verdi. Büyük Millet Meclisi, 5 Ağustos 1337 (1921) tarih ve 144 sayılı kanunla (a.g.e., Üçüncü tertip, II, 133) başkumandanlık yetkisini Mustafa Kemal Paşa'ya devredince İstiklâl mahkemeleri de ona bağlanmış oldu. 8 Eylül 1921'de kurulan Yozgat İstiklâl Mahkemesi'nin üyelerini ve diğer mahkemelerin istifa eden üyelerinin yerine seçilecek kişileri Mustafa Kemal Paşa belirledi. Millî Mücadele'ye maddî kaynak sağlamak amacıyla Mustafa Kemal Paşa tarafından ilân edilen "tekâlif-i milliyeye" emirlerinin uygulamasından doğacak davalar da İstiklâl mahkemelerine verildi. Böylece mahkemelerin yetki alanı daha da genişletilirken Ankara dahil mahkeme sayısı beşe çıkmış oldu.

Isparta, Burdur, Antalya, Adana ve Mersin bölgelerinde de görev yapan Konya İstiklâl Mahkemesi, 11 Ağustos 1921'den 31 Temmuz 1922'ye kadar 14.071 kişiyi yargıladı. 1645 kişiyi idama mahkûm etti, 368 kişiye kürek cezası verdi, 4841 kişiyi de çeşitli cezalara çarptırdı. Kastamonu İstiklâl Mahkemesi'nin yetki alanı Çankırı, Sinop, Çorum, Bolu, Adapazarı, İzmit ve Zonguldak bölgelerini içine alıyordu. 12 Ağustos 1921'den 31 Temmuz 1922'ye kadar 9016 kişiyi yargılayan mahkeme sekiz kişiyi idama mahkûm etti. Altmış dokuz kişiye kalebend ve kürek cezası, 7477 kişiye de çeşitli cezalar verdi. Ordu, Giresun, Amasya, Tokat ve Sivas bölgelerini içine alan Samsun İstiklâl Mahkemesi'nde 20 Ağustos 1921'den 27 Aralık 1921'e kadar 2420 kişi yargılandı. 622 kişi idama mahkûm edildi. 240 kişi-

ye kalebend ve kürek cezası, 1163 kişiye de çeşitli cezalar verildi. Kayseri, Kırşehir ve Niğde bölgelerini kapsayan Yozgat İstiklâl Mahkemesi, 22 Ekim 1921'den 23 Temmuz 1922'ye kadar 2673 kişiyi yargılayarak seksen kişiyi idama, 537 kişiyi kalebend ve kürek cezalarına mahkûm etti, 1194 kişiye de çeşitli cezalar verdi.

İstiklâl mahkemelerinin geniş yetkilerle meclis denetiminden uzak bir şekilde faaliyetlerini sürdürmeleri muhalefetin ve bazı cephe kumandanlarının tepkisine yol açtı. Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlık yetkilerini süresiz olarak uzatırken meclis yetkilerini şahsî olarak kullanma yetkisini iptal etti (20 Temmuz 1922). Başkumandanlık emriyle kurulan İstiklâl mahkemeleriyle birlikte diğer bütün İstiklâl mahkemelerinin faaliyetlerine son verildi (31 Temmuz 1922). İstiklâl mahkemelerinin kuruluş, görev ve yetkilerini belirleyen 31 Temmuz 1338 (1922) tarih ve 249 sayılı İstiklâl Mehâkimi Kanunu mecliste kabul edildi (a.g.e., Üçüncü tertip, I, 108-110). On altı maddeden oluşan yeni kanuna göre hükümetin teklifi ve meclisin onayı ile kurulacak İstiklâl mahkemeleri bir başkan, iki üye ve bir savcıdan oluşacaktı. Mahkemelerin verecekleri cezalar meclisin onayından sonra infaz edilecekti. Bu kanun, 11 Eylül 1921 tarihli Firârliler Hakkında Kanun ile eklerini yürürlükten kaldırıyordu.

İstiklâl Mehâkimi Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra Pontuşçuluk hareketinin meydana getirdiği durumu ortadan kaldırmak için Samsun'u da içine alan Amasya İstiklâl Mahkemesi kurulduysa da (16 Ağustos 1922) ancak bir ay kadar faaliyette bulundu ve savaşın sona ermesi üzerine görevine son verildi. Yunan işgalinden kurtarılan Eskişehir, Bursa ve İzmir'de birer İstiklâl mahkemesi kurulması teşebbüsü de sonuç vermedi. Diyarbakir, Siirt, Bitlis, Elaziz, Van, Malatya, Maraş, Antep, Hakkâri bölgelerini içine alan Cezîre İstiklâl Mahkemesi 9 Mart 1923'ten 11 Mayıs 1923'e kadar görev yaptı. Urfa'da yargıladığı 131 asker kaçığını idama mahkûm ettiyse de suçun tekrarlanması halinde uygulanmak üzere infazları erteleyerek askerleri birliklerine gönderdi. Ayrıca otuz yedi kişiye değişik cezalar verdi.

1 Ekim 1920'den 11 Mayıs 1923'e kadar faaliyet gösteren İstiklâl mahkemeleri toplam olarak 3919 kişiyi idama mahkûm etmiştir. Bunların 243'ü gıyaben,

2627'si de ertelenerek (müeccelen) verilmiş idam cezalarıdır. Cezaları infaz edilenler ise 1049 kişidir. Bazı mahkemelerde ait listelerin eksik oluşu dikkate alındığında gıyabî idam hükümlerinin daha fazla, müeccelen idam kararlarının 5000'in üzerinde ve infaz edilen idam hükümlerinin de 1450-1500 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Aybars, I, 155). Kalebend ve kürek cezası verilenlerin toplamı 1786, diğer cezalara çarptırılanların toplam sayısı 41.678'dir. 11.744 kişi de beraat etmiştir.

Müeccelen verilen ölüm cezalarının fazla oluşundan da anlaşılacağı gibi bu dönemde kurulan mahkemeler suçluları topluma tekrar kazandırmaya çalışmıştır. Asker kaçaklarına, isyan çıkaranlara, casusluk, bozgunculuk, soygunculuk yapanlara, görevini kötüye kullananlara karşı başarılı çalışmalar yapan İstiklâl mahkemeleri, ülkede Büyük Millet Meclisi'nin otoritesini kurarak asayiş sağlamıştır. Yalnız Büyük Millet Meclisi'ne karşı sorumlu olan, bağımsız çalışan ve olayın cereyan ettiği yere giderek yargılamada bulunan bu mahkemelerin verdikleri kararlar kesin olup itirazı ve temyizi yoktur. Kararları bizzat infaz etme yetkisi de bu mahkemelere aittir. Yargılama usulü basit, açık ve çabuktur. Büyük Millet Meclisi'nin kuvvetler birliğini esas alan hukukî yapısının izin verdiği İstiklâl mahkemeleri, eskiden beri fevkalâde dönemlerde başvuru dâvânıharpler gibi olağan üstü mahkemeler geleneğinin bir devamıdır. Bu dönem İstiklâl mahkemeleri, hiçbir siyasî çıkar hesabına dayanmaksızın ülkede huzuru ve cephe gerisinde güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuştur.

Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra saltanat kaldırılırken (1 Kasım 1922) hilâfet makamı bırakıldı. Hak ve yetkileri bir anayasa ile belirtilmeden bırakılan bu kurumun on altı aylık mevcudiyeti sırasında niteliğinin ne olduğu konusu bir muhalefet ortaya çıkardığı gibi kaldırılması da bazı muhalefet akımlarının oluşmasına yol açtı. Cumhuriyet'in henüz ilân edilmediği ilk on iki aylık dönemde halifenin devlet başkanı sayılabileceği, kanun ve hükümet kararlarının halife tarafından onaylanması gerektiği ileri sürülmeye başlandı. Bu tür tartışmaların çatışma noktasına geldiği bir sırada meclis kendisini feshetme ve seçimleri yenileme kararı aldı (1 Nisan 1923). Meclis, 1920 tarihli Hıyânet-i Va-

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ

taniyye Kanunu'nun 1. maddesinde de-ğişiklik yapan 15 Nisan 1339 (1923) tarih ve 334 sayılı Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nun Birinci Maddesinin Tâdili Hakkında Kanun'un (*Düstur*, Üçüncü tertip, IV, 81) kabulünden bir gün sonra dağıldı. Yapılan bu değişiklikle saltanatı geri getirmek için çalışanlar da vatan haini sayılıyordu.

Meclisin çalışmadığı dönemde Lozan Antlaşması imzalandı (24 Temmuz 1923). Adaylarını bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği seçimleri birinci grup kazandı. İkinci gruptan çok az kişinin ikinci defa girebildiği meclis 11 Ağustos 1923'te toplandı ve ilk işi Lozan Barış Antlaşması'nı onaylamak oldu. Birinci grubun oluşturduğu Halk Fırkası kuruldu. Ankara'yı değişmez başşehir yapan kanunun kabulünden kısa bir süre sonra Cumhuriyet ilân edildi.

Ankara'daki bu hızlı gelişmeler İstanbul basınının tepkisine yol açtı. Köşe yazarları, gelişmelerin hilâfetin kaldırılmasına doğru gittiğini ileri süren yazılar yazıyorlardı. Basının hilâfet lehine başlattığı yazı kampanyasına meclis içinden de katılanlar vardı. Rauf Bey (Orbay) gazetelere verdiği bir demeçte Cumhuriyet'in aceleyle getirildiğini, en doğru devlet şeklinin halifenin başkanlığında olabileceğini savunuyordu. Bu sırada Hint müslümanları adına Ağa Han ile Emîr Ali'nin İsmet Paşa'ya Londra'dan gönderdikleri bir mektup bazı İstanbul gazetelerinde yayımlandı (5-6 Aralık 1923). Mektupta, hilâfet makamının dünya müslümanları üzerindeki etkisi ve Türkler'de kalmasının Türkiye'ye sağlayacağı faydalar sayılıyor ve kaldırılmaması isteniyordu. Konuyu 8 Aralık 1923 günü meclise getiren Başvekil İsmet Paşa bunun bir komplo olduğunu, işin arkasında İngiltere'nin bulunduğunu, mektubu yayımlayanların Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nun 1. maddesine göre suç işlediklerini ileri sürerek İstanbul'a bir İstiklâl mahkemesinin gönderilmesini teklif etti. Teklif kabul edilerek mahkeme heyeti seçildi ve ertesi gün yola çıkarıldı. Böylece İstiklâl mahkemelelerinin ikinci safhası birincisinden çok farklı sebeplerle başlamış oldu.

Dört üye ile bir savcıdan oluşan mahkeme heyeti, İstanbul'da yayımladığı bildiride Cumhuriyet'in varlığına ve esaslarına karşı hareket edenlerin şiddetle cezalandırılacağını ve mahkemenin bu amaçla kurulduğunu belirtiyordu. Hüseyin Cahit (Yalçın), Ahmet Emin (Yalman),

Velid Ebüzziya ve Eşref Edip (Fergan) gibi ünlü yazarların da dahil olduğu, "Matbuat Davası" olarak anılan gazetecilerin duruşmasına 15 Aralık'ta başlandı. Savcı gazetecileri, halifeye siyasî güç kazandırmak ve hilâfetin kaldırılması durumunda müslümanların büyük felâketlerle karşılaşacakları yolundaki propagandalara alet olmakla suçluyor ve Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nun 1. maddesine göre cezalandırılmalarını istiyordu. Kamuoyunun büyük tepkisine yol açan dava 2 Ocak 1924'te sonuçlandı. Gazeteciler beraat etti. Böylece hem kamuoyunun tepkisi yatıştırılmış hem de İstanbul basınına bir gözdağı verilmiş oldu. Öte yandan 19 Aralık'ta duruşmasına başlanan İstanbul Barosu başkanı Lutfi Fikri Bey davası da 27 Aralık'ta sonuçlandı. Mahkeme Lutfi Fikri Bey'i, *Tanin*'de yayımlanan bir yazısında Meşrutiyet idaresini Cumhuriyet'e tercih ettiği ve halifenin siyasî otoriteden tecrit edilmesinin hata olduğu yolundaki fikirlerinden dolayı beş yıl kürek cezasına mahkûm etti.

Gazetecilerin beraatından sonra İstanbul basını ile barışmak isteyen Mustafa Kemal Paşa, yargılananlar dahil basının önde gelen yazar ve yöneticileri İzmir'de bir araya geldi (4-5 Şubat 1924). Onlara yapacağı köklü reformları anlatarak desteklerini istedi. Ayrıca bir af çıkarılarak İstanbul İstiklâl Mahkemesi'nin verdiği cezalar affedildi. Lutfi Fikri Bey de otuz beş gün sonra serbest bırakıldı. Böylece uygun ortamı hazırlayan hükümet, bütçe müzakereleri sırasında halifenin tahsisatı görüşülürken bu kurumun kaldırılmasını gündeme getirdi. Nihayet 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla hilâfet makamına son verildi.

Hilâfetin kaldırılmasına en büyük tepki yine meclis içinden geldi. Muhalefetin başını Millî Mücadele kumandanları çekiyordu. Hükümet, meclis içindeki muhalefeti önlemek için asker kökenli mebusların iki meslekten birini tercih etmelerini istedi. Askerlikten istifa ederek mebusluğu seçen eski kumandanlar Halk Fırkası'ndan da ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular (17 Kasım 1924). Mecliste oluşan iki parti arasında bir mücadele başladı. İsmet Paşa hükümeti muhalefetin baskılarına dayanamayarak istifa etti (22 Kasım 1924). Yerine kurulan ılımlı Fethi Bey hükümeti muhalefetten de güven oyu aldı. Ancak Mustafa Kemal Paşa ile eski silâh arkadaşları arasında başlayan görüş ayrılığı şahsî dargınlıkla-

rın da etkisiyle daha da derinleşti. Mecliste iktidar-muhalefet ilişkilerinin gerinleştiği bir sırada doğuda Şeyh Said isyanı patlak verdi (13 Şubat 1925).

Olayın gelişmesi ve alınan tedbirler hakkında meclise bilgi veren Başvekil Fethi Bey, dini politikaya alet ederek bölge halkının istismar edildiğini, amacın hilâfeti geri getirmek perdesi altında bölücülük olabileceğini söyledi. Hükümetin aldığı örfî idare kararının onaylanmasını ve Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nun 1. maddesinde yapılan değişikliğin kabulünü istedi. Muhalefet partisi lideri Kâzım Karabekir de hükümetin aldığı tedbirleri desteklediğini bildirdi. Hükümetin teklifleri doğrultusunda Hıyânet-i Vataniyye Kanunu'nda yapılan değişiklikle dini ve dince mukaddes sayılan şeyleri siyasî amaç için kullananlar, bu gaye ile cemiyet kuranlar veya böyle bir cemiyete üye olanlar, bu tür düşünceleri yazı ve sözle yayanlar vatan haini kapsamına alındı.

Fethi Bey hükümetinin aldığı bu tedbirler daha uygulamaya konulmadan Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki aşırılar Fethi Bey'den kurtulmak için harekete geçtiler. İsyân patlak verince İstanbul'dan İsmet Paşa'yı çağırarak tavrını ortaya koymuş olan Mustafa Kemal'in desteğini de sağlayan grup daha sert tedbirlerin alınmasını teklif ediyordu. Bunlar isyanın geniş çaplı bir karşı devrimin başlangıcı olduğunu, rejimi yıkmayı amaçladığını ileri sürerek İstiklâl mahkemelerinin harekete geçirilmesini, muhalefetin yıkıcı faaliyetlerine son verilmesini, Cumhuriyet ve inkılâplar aleyhine yayın yapan gazetelerin kapatılmasını, sahip ve yazarlarının cezalandırılmalarını istiyorlardı. Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlık ettiği parti grup toplantısında dile getirilen bu görüşler oya sunuldu. Sertlik yanlılarının teklifi altmışa karşı doksan dört oyla kabul edilince Fethi Bey istifasını verdi (2 Mart 1925).

Başvekilliğe getirilen İsmet Paşa, Cumhuriyet tarihinde büyük yankılar uyandıran Tahrir-i Sükkân Kanunu'nu ve şark bölgesiyle Ankara'da birer İstiklâl mahkemesi kurulmasını meclise kabul ettirdi (4 Mart 1925). İsyân bölgesi İstiklâl Mahkemesi'nin vereceği idam cezaları aynı mahkeme tarafından uygulanacak, Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin vereceği idam cezaları ise meclisin onayından sonra infaz edilecekti. Vekiller Heyeti, İstanbul'da yayımlanan yedi gazete ve dergiyi zararlı ve yıkıcı yayın yaptıkları gerekçe-

siyle kapattı. Örfî idare mahkemelerinin vereceği ölüm cezalarını uygulama yetkisi ordu kumandanlarına verildi. Meclis tatilde iken Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne de idam cezalarını meclisin tasdiki olmadan infaz yetkisi tanındı.

İsyan bölgesi İstiklâl Mahkemesi 12 Nisan 1925'te Diyarbakir'de görevine başladı. Urfa, Elaziz ve Malatya başta olmak üzere bölgede dolaşarak yargılamalarını sürdürdü. Şeyh Said isyanından sonra devleti meşgul eden Hazo ayaklanması sanıklarının da yargıladı. Şeyh Said isyanına karışan bazı sanıkların bölgedeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası temsilcilerinin kendilerine, "Halk Fırkası dini batırdı, biz onu koruyacağız" dediklerini söyleyince mahkeme bölgedeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubelerini kapattı. Ayrıca bölgede bulunan bütün tekke ve zâviyeler, birer kötülük ve fesat ocağı olduğu ileri sürülerek mahkeme tarafından kapatıldı. Şeyh Said'in yargılanmasına 26 Mayıs 1925'te Diyarbakir'de başlandı. Halkın huzurunda açık olarak yapılan yargılamalar 28 Haziran 1925'e kadar sürdü. Şeyh Said ve kırk beş arkadaşı hakkında idam kararı verildi, cezalar 29 Haziran sabahı infaz edildi.

İsyan bölgesi İstiklâl Mahkemesi'nin ele aldığı en önemli davalardan biri de gazeteciler davasıdır. Mahkeme 7 Haziran 1925'te aldığı bir ara kararla, ayaklanmayı dolaylı olarak kıskırttıkları iddiasıyla bazı gazetecilerin yargılanmasına karar vererek İstanbul valisine bunların tutuklanması emrini verdi. Bunun üzerine Eşref Edip, Velid Ebüzziya, Abdülkadir Kemâlî, Fevzi Lutfi, Sadri Edhem, İhlami Safa ve Gündüz Nâdir tutuklanarak Diyarbakir'e gönderildi. Mahkeme, Diyarbakir'den Elaziz'e geçince gazeteciler de yargılanmak üzere oraya götürüldü. Ağustos ayında Ahmet Emin, Ahmet Şükrü (Esmer), Suphi Nuri (İleri), İsmail Müştak da (Mayakon) önce Diyarbakir'e, oradan da Elaziz'e getirildi. Gazeteciler davası günlerce sürdü. Nihayet kendilerine verilen öğüde uyarak gazeteciler Mustafa Kemal Paşa'ya başvurdular. Cumhuriyet'e ve rejime olan bağlılıklarını ve pişmanlıklarını dile getirip affedilmelerini istediler. Bunu dikkate alan mahkeme, *Tok Söz* gazetesi sahibi Abdülkadir Kemâlî Bey'in Ankara İstiklâl Mahkemesi'ne nakledilmesine, diğer gazetecilerin serbest bırakılmasına karar verdi. İsyan bölgesi İstiklâl Mahkemesi, 12 Nisan 1925'ten 7 Mart 1927 tarihine kadar toplam 5110 kişiyi yargıladı.

207'si vicâhî ve 213'ü giyabî olmak üzere 420 kişiyi idama mahkûm etti. Ayrıca 1911 kişiye çeşitli cezalar verirken 2779 kişiyi de beraat ettirdi (Aybars, II, 348).

Çalışma yeri Ankara, Batı ve İç Anadolu olan Ankara İstiklâl Mahkemesi 12 Mart 1925'te bir bildiri yayımlayarak görevine başladı. Bildiride mahkemenin halkın takrîr-i sükûn arzusunu temsil ettiği, görevini yaparken rehberinin vicdanının sesi, hedefinin de vatanın selâmeti olacağı ifade ediliyordu. Dini siyasî çıkarlarına alet edenlerin, halkı rejime karşı kıskırtanların, huzur ve sükûnu bozanların şiddetle cezalandırılacağı açıklanıyordu. Mahkeme, ilk olarak muhalefet partisini hedef alan Salih Başo ve arkadaşları davasını ele aldı. Bu dava sürerken Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın İstanbul'daki merkeziyle şubeleri mahkeme kararıyla aranıp evrakına el konuldu. Olayı "Baskın" başlığı ile veren *Tanin* kapatılarak yöneticileriyle birlikte başyazarı Hüseyin Cahit tutuklandı ve Ankara'ya getirildi. Mahkeme Salih Başo davası sanıklarının, partiye üye kaydederken dini politikaya alet ederek vatana ihanet suçu işledikleri gerekçesiyle çeşitli cezalara çarptırdı. Ayrıca Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası konusunda hükümetin uyarılmasına karar verdi. Hükümet de mahkemenin kararına uyarak mecliste oluşan bu ilk muhalefet partisini kapattı (3 Haziran 1925).

Ankara İstiklâl Mahkemesi, "Matbuat Davası" olarak bilinen davada pek çok gazeteciyi rejime muhalefet etmekten yargılayarak çeşitli cezalara çarptırdı. Hüseyin Cahit'e süresiz sürgün cezası verildi ve Çorum'a gönderildi. Vahdeddin'i yeniden tahta çıkarmak amacıyla gizli örgüt kurdukları iddiasıyla on bir kişiye idam cezası verildi. İstanbul Barosu başkanı Lutfi Fikri Bey de cemiyetle ilişkisi olduğu gerekçesiyle yargılanırken Mustafa Kemal'in aracılığı ile serbest bırakıldı. Hüseyin Cahit dışındaki gazeteciler de on sekiz ay sonra hükümet kararıyla serbest bırakıldılar. Mahkeme daha sonra Eskişehir'den başlayarak İzmir, Adana ve Antep'e gitti. Buralarda bazı davalara baktıktan sonra Ankara'ya döndü.

2 Eylül 1925'te hükümetin başlattığı şapka inkilâbı ülke çapında gerginlik doğurdu. Karar sadece memurları ilgilendiriyor ve halk için teşvik edici bir nitelik taşıyordu. Buna rağmen halk arasında şapka, başka bir kültür ve inanç dairesinin bir alâmeti olarak değerlendiriliyordu. Hükümet tepkileri İstiklâl mahkemelerini kullanarak bastırmaya karar verdi.

Mahkeme 24 Kasım'da Kayseri, ertesi günü de Sivas'a geldi. Şapka giymeyi herkeसे mecbur eden Şapka İktisâsı Hakkında Kanun 25 Kasım'da kabul edildi. İsmet Paşa aynı gün, İstiklâl Mahkemesi'ne meclisin tasdiki olmadan idam cezalarını infaz etme yetkisi tanıyan kararı da meclise kabul ettirdi.

Sivas'ta bulunan mahkeme, şapka aleyhine duvarlara afiş asma suçundan dolayı bütün mahalle muhtarlarını sorguya çekti ve bir kişiyi afiş asmaktan ölüme mahkûm etti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası taraftarı eşraftan on iki kişiye de çeşitli hapis ve sürgün cezaları verdi. 29 Kasım'da Tokat'a geçen mahkeme, Erbaa belediye reisini şapka kanununa muhalefetten üç yıl hapis cezasına çarptırdı. Hükümet, mahkemeye telgraf çekerek şapka aleyhine önemli olayların cereyan ettiği Erzurum'a gitmesini istedi. Mahkeme 6 Aralık'ta Erzurum'a ulaştı. Buradaki sanıkları yargılanmak üzere Ankara'ya göndererek Rize'ye geçti. Rize'de yine şapka kanununa muhalefetten dolayı sekiz kişiye idam ve elli beş kişiye değişik hapis cezaları verdikten sonra Giresun'a gitti. Burada da iki kişiyi idam ve sekiz kişiyi çeşitli hapis cezalarına mahkûm ederek İstanbul'a geçti; İstanbul'da bulunan yirmi altı sanığı yargılanmak üzere Ankara'ya gönderdi.

29 Aralık 1925 günü Ankara'ya dönen mahkeme heyeti cumhurbaşkanı yaveri, meclis başkanı ve başbakanın da katıldığı askerî törenle karşılandı. Mahkeme 31 Aralık'tan itibaren çalışmalarına başladı ve 14 Ocak'ta Maraş'tan getirilen şapka aleyhtarı sanıkların duruşmasını ele aldı. Şapkayı bahane ederek halkı kıskırttıkları gerekçesiyle beş kişiye idam cezası verdi; on sekiz kişiyi de çeşitli hapis cezalarına çarptırdı. Erzurum, Giresun ve İstanbul'dan getirilen şapka aleyhtarı sanıkların duruşmasına 20 Ocak'ta başlandı. Aralarında İskilipli Mehmed Âtîf Efendi'nin de bulunduğu Teâlî-i İslâm Cemiyeti üyeleri de aynı suçtan yargılanıyordu. Âtîf Efendi, şapka kanununun çıkışından iki yıl önce 1924'te yayımladığı *Frenk Mukallitliği ve Şapka* adlı kitabından dolayı mahkemeye çıkarılmıştı. Bu eserin şapkaya karşı tepki gösterenlerin üzerinde bulunduğu ve özellikle doğu bölgelerinde dağıtıldığı, buralarda çıkan ayaklanmalarda önemli etkisinin olduğu ileri sürülüyordu. 3 Şubat 1926 günü kararını açıklayan mahkeme, Âtîf Efendi ile Babaeski'nin eski müftüsü Ali Rızâ Hoca'yı, Tür-

İSTİKLÂL MAHKEMELERİ

kiye Cumhuriyeti'nin Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nu kısmen veya tamamen değiştirmeye teşebbüsten idama mahkûm etti. Ayrıca altı kişiye kürek, altı kişiye sürgün ve yedi kişiye de değişik hapis cezaları verildi.

Ankara'ya getirilen sanıkları yargılamaya devam eden mahkemenin baktığı en önemli dava İzmir suikastı davası idi. 7 Mayıs 1926'da Güney ve Batı Anadolu illerine geziye çıkan Mustafa Kemal Paşa, Balıkesir'den İzmir'e hareket etmek üzere iken İzmir'de kendisine bir suikast hazırlanmıştı ihbarı yapıldı. Giritli Şevki adlı bir motorcunun isimlerini verdiği kişiler yakalanarak gözaltına alındı. Haber Ankara'ya ulaşınca İsmet Paşa durumu mahkemeye bildirdi. Mahkeme heyeti, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na mensup millet vekillerinin ve diğer ileri gelenlerin tutuklanmasını, evlerinin aranmasını ve bunların elde edilecek belgelerle birlikte İzmir'e sevkedilmesini kararlaştırdı. Ardından İzmir'e hareket etti. Yurt dışında bulunan Rauf (Orbay) ve Adnan (Adıvar) beyler hariç kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın liderlerinin tamamı tutuklanarak İzmir'e götürüldü. İsmet Paşa, partinin eski başkanı Kâzım Karabekir'in tutuklanmasına karşı çıkarak serbest bırakılmasını istedi. Bunu yetkilerine bir müdahale sayan mahkeme, Başvekil İsmet Paşa'nın tutuklanıp İzmir'e gönderilmesi için Ankara polis müdürüne emir verdi. Durumu öğrenen Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'yı İzmir'e çağırarak Kâzım Karabekir'in tutuklanması ve mahkemeden özür dilemesi konusunda kendisini ikna etti. İsmet Paşa mahkemeye hitaben yazdığı bir tezkire ile resmen özür diledi ve Kâzım Paşa'yı da tutuklatarak İzmir'e gönderdi.

Duruşmalar başlamadan önce mahkeme tarafından yayımlanan bildiride suikastın İttihatçılar'ın işi olduğu ileri sürülüyordu. Yıllarca devleti ele geçirmeye çalışan İttihatçılar'ın bunu başaramayınca paravan olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kullandıkları, bu partinin kapatılmasından sonra da Mustafa Kemal Paşa'yı öldürerek iktidara geçmeyi planladıkları açıklanıyordu. Tutuklananlar arasında eski İttihatçılar'ın da bulunması, mahkemede Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de yargılanacağını gösteriyordu.

26 Haziran 1926'da duruşmalara başlandı. Önce suikast teşebbüsü sırasında yakalananlar sorgulandı. "Paşalar duruş-

ması" olarak anılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderlerinin sorgulanmasına 4 Temmuz'da geçildi. Fırka yöneticilerinin suikastla ilişkilerine dair hiçbir belge ve ifadeye rastlanmadığı halde mahkeme heyetinin, bütün geçmişini hesabını sorması ve muhalif bir parti kurması olmalarını âdeta vatana ihanet sayan bir tutum içine girmesi kamuoyunda tepkiyle karşılandı. Bilhassa paşaların tutuklanmasını ve isnat edilen suçlamaları hoş karşılamayan ordu çevrelerinde gerginlik ortaya çıktı. Paşalar da mahkemede savunma yapmayı reddettiler.

Mahkeme 13 Temmuz 1926 tarihinde kararını açıkladı. Kararda suikast hadisesi uzun zamandır oluşan muhalefetle ilgili olarak ele alınıyordu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tüzüğüne koyduğu birkaç madde ile inkılâp hükümetinin her icraatına karşı halkı kıskırtmaya çalıştığı, Şeyh Said isyanının ve şapka kanununa karşı tepkilerin bu yüzden çıktığı, Takrîr-i Sükûn Kanunu ve İstiklâl mahkemeleri sayesinde huzur ve asayişin sağlandığı bir sırada reisicumhuru ortadan kaldırarak idareyi ele geçirmeyi planladıklarının verilen ifadelerden anlaşıldığı açıklanıyordu. Mahkeme, Türkiye Cumhuriyeti Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nu kısmen veya tamamen değiştirmek amacıyla cemiyet kurmak veya bu cemiyete üye olmak suçundan ikisi gıyaben olmak üzere on beş kişiyi idama mahkûm etti. Aralarında sekiz mebusun da bulunduğu on üç kişi aynı günün gecesi İzmir'in değişik semtlerinde asılarak idam edildi. Bir kişiye sürgün cezası verildi. Çoğu eski İttihatçı olan dokuz kişi yargılanmak üzere Ankara'ya nakledildi. Suikast hadisesiyle ilişkilerinin olmadığı anlaşılan Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar ve Cemal paşaların da dahil olduğu yirmi dört kişi beraat etti.

17 Temmuz'da Ankara'ya dönen mahkeme İttihatçılar'ın yargılanması için geniş bir soruşturma başlattı. İstanbul'dan getirilenlerle birlikte tutuklu sayısı elli sekize çıktı. Mahkeme, İzmir'de gıyaben idama mahkûm ettiği İttihatçılar'ın eski İâşe nâzırı Kara Kemal ile Ankara eski valisi Abdülkadir'in yakalanmaları için bir bildiri yayımladı. Soruşturmalar devam ederken Kara Kemal'in İstanbul'da polis tarafından sarılan evde intihar ettiği haberi geldi. Kara Kemal'i yakalayanlara dağıtılmak üzere İstanbul'a 10.000 lira gönderildi.

İttihatçılar davası duruşmalarına 2 Ağustos 1926'da başlandı. Bu partinin I.

Dünya Savaşı sırasındaki yolsuzluklarından, Enver Paşa'nın Millî Mücadele esnasında Anadolu'ya girme çabalarına kadar her şeyi sorgulayan mahkeme bir bakıma bir devrin hesabını görüyordu. İttihatçılar'ın Maliye nâzırı Cavid Bey'in duruşması da 10 Ağustos'ta başladı. 26 Ağustos 1926 günü kararını açıklayan mahkeme, Teşkilât-ı Esâsiyye Kanunu'nu tamamen veya kısmen değiştirmeye ve kaldırmaya, Büyük Millet Meclisi'nin görevine son vermeye teşebbüs suçundan Cavid Bey dahil dört kişinin idamına karar verdi. Rauf Bey'le birlikte beş kişiye onar yıl kalebend cezası verildi. Hüseyin Cahit'in içinde bulunduğu otuz yedi kişi beraat etti. Hüseyin Cahit eski cezasını çekmek üzere Çorum'a gönderildi. Kara Kemal'in kurduğu şirketlerin feshine ve mal varlıklarının hazineye intikaline karar verildi. İdam cezaları aynı gece umumi hapishane önünde infaz edildi.

Hakkında gıyabî idam hükmü bulunan Abdülkadir Bey, Bulgaristan'a kaçmak isterken yakalanarak Ankara'ya getirildi. Yeniden yargılanıp suikasta teşebbüsten idama mahkûm edildi ve cezası aynı günün gecesi hapishane önünde infaz edildi (31 Ağustos 1926). Böylece İzmir suikastı davası ve onun devamı olan İttihatçılar davası on dokuz kişinin idamıyla sonuçlanmış oldu. Gıyabında on yıl kalebend cezası verilen Rauf Bey genel af çıktıktan iki yıl sonra ülkeye döndü (5 Temmuz 1935). Kara Kemal ve Abdülkadir Bey'e yataklık edenler de Ankara'ya getirilerek yargıldılar. Suçlu bulunanlara hapis cezaları verildi. Eylül ve ekim aylarında daha çok soygun ve adam öldürme davalarına bakan mahkeme beş kişiyi idama mahkûm etti.

Ankara İstiklâl Mahkemesi isyan bölgesi İstiklâl Mahkemesi'yle birlikte 7 Mart 1927'de kapatıldı. Görev yaptığı iki yıl içinde 2436 kişiyi yargılayan mahkeme toplam 240 kişiyi idama mahkûm etti. Ancak asker kaçaklarıyla ilgili kararlar ve sıkıyönetim mahkemelerinin verdiği idam kararları bu sayıya dahil değildir (Aybars, II, 474).

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2 Mart 1927 tarih ve 979 sayılı kanunla Takrîr-i Sükûn Kanunu'nun 4 Mart 1929 tarihine kadar yürürlükte kalmasına karar verdi. İstiklâl Mehâkimi Kanunu ve ekleri ise ancak 4 Mayıs 1949 tarih ve 5384 sayılı kanunla yürürlükten kaldırıldı. Fakat 1927-1949 yılları arasında herhangi bir İstiklâl mahkemesi kurulmadı.

BİBLİYOGRAFYA :

Düster, Üçüncü tertip, Ankara 1929, I, 4-6, 61, 78, 108-110; II, 133; III, 108-110; IV, 81-82; Feridun Kandemir, *Cumhuriyet Devrinde Siyasi Cinayetler*, İstanbul 1955; Kılıç Ali, *İstiklâl Mahkemesi Hatıraları*, İstanbul 1955; Yunus Nadi, *Birinci Büyük Millet Meclisi*, İstanbul 1955; Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hâtıralar, II. Kısım*, İstanbul 1960; Cemal Kutay, "İstiklâl Mahkemesinin Esas Dosyaları Ne Oldu?", *Tarih Sohbetleri*, İstanbul 1966, II, 276-290; Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikastı ve İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul 1971; Mahmut Goloğlu, *Cumhuriyete Doğru 1921-1922*, Ankara 1971; a.m.f., *Türkiye Cumhuriyeti 1923*, Ankara 1971; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Ankara 1981; E. J. Zürcher, *Millî Mücadelede İltihatsızlık* (trc. Nüzhet Salihoglu), İstanbul 1987; Ergun Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri 1920-1927*, İzmir 1988, I-II; Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, I-II, Ankara 1988; *Ankara İstiklâl Mahkemesi Zabıtları-1926* (haz. Ahmed Nedim), İstanbul 1993; Ahmet Turan Alkan, *İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul 1993; a.m.f., "İstiklâl Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Muhalliflerin Tasfiyesi", *TT*, XI/62 (1989), s. 18-22; XI/63 (1989), s. 9-14; XI/64 (1989), s. 15-19; Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, İstanbul 1994, s. 598-606.

CEVDET KÜÇÜK

İSTİKLÂL MARŞI

Mehmed Âkif Ersoy'un
Büyük Millet Meclisi tarafından
1921'de resmî millî marş olarak
kabul edilen şiiri.

Osmanlılar'da, Batılılaşma hareketiyle beraber Fransızca'daki "hymne national" karşılığı bir millî marş ihtiyacı II. Mahmud döneminden beri zaman zaman hissedilmiştir. Özellikle Avrupa devlet temsilcileriyle yapılan törenlerde gündeme gelen bu ihtiyacın, resmî bir statüsü olmaksızın değişik padişahlar zamanında birbirinden farklı güfte ve bestelerin okunmasıyla giderildiği bilinmektedir. Böylece bestesini Donizetti Paşa'nın yaptığı Mahmûdiye ve Mecidiye, Necib Paşa'nın Hamidiye, Guatelli Paşa'nın Marş-ı Sultânî besteleri millî marş gibi söylenmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra bazı Batılı sanatkarların bestelerinin benimsenmesi veya Batılı kompozitörlere bir millî marş hazırlanması gibi teşebbüsler olmuşsa da bunlar gerçekleşmemiştir.

Millî Mücadele'nin başlarında Mehmed Âkif'in "Ordunun Duası" adlı manzumesinin Ali Rifat (Çağatay) tarafından yapılan bestesi, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye resliğince bütün askerî birliklere okunmak

üzere tamim edilmiştir. I. Büyük Millet Meclisi'nin ilk günlerinde kurulan hey'et-i irşâdiyyelerin, gezileri sırasında edindikleri izlenimler doğrultusunda Erkân-ı Harbiye reis vekili Miralay İsmet Bey'e (İnönü) bir istiklâl marşına olan ihtiyacı belirtmeleri, meseleyi ilk defa resmî olarak gündeme getirmiştir. İsmet Bey'in meseleyi İcra Vekilleri Heyeti'nde ortaya koymasından sonra konu Maarif Vekâleti'ne havale edilmiş, Maarif Vekili Rıza Nur'un imzasını taşıyan 18 Eylül 1920 tarihli bir tamimle millî marşın şartları valiliklere duyurulmuş, tamim bir süre sonra *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde de yayımlanmıştır (7 Teşrînisânî 1337 / 1920).

Başvuru süresinin son günü olan 21 Kânunuevvel 1920 tarihinde gönderilen şiirlerin sayısı 724'tür. Ancak bunların arasında millî marş güftesi olmaya lâyık bir şiir bulunamadığından o tarihte Maarif vekili olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Karesi (Balıkesir) mebusu Hasan Basri'ye (Çantay) böyle bir şiiri Mehmed Âkif'ten beklediğini söyleyerek onun yazması için aracı olmasını ister. Hasan Basri'nin, Mehmed Âkif'in marş için hükümetçe konan 500 lira mükâfatı kabul etmediğinden yarışmaya katılmadığını belirtmesi üzerine Hamdullah Suphi bu şartın Âkif Bey için kaldırılabileceğini ifade eder. Bunun üzerine Mehmed Âkif bir süreden beri üzerinde çalışmakta olduğu eserini tamamlar ve Maarif Vekâleti'ne gönderir. Bu arada İstiklâl Marşı, "*Kahraman Ordumuza*" ithafıyla ilk defa *Sebilürreşâd* dergisinde (sy. 468, 17 Şubat 1337 / 1921), dört gün sonra da Kastamonu'da çıkmakta olan *Açıksöz* gazetesinde yayımlanır.

İstiklâl Marşı, Maarif Vekâleti'nden gönderilen bir tezkire ile Büyük Millet Meclisi'nin 26 Şubat 1921 tarihli oturumunda gündeme alınır. Meclisin Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında yapılan 1 Mart 1921 tarihli oturumunda Hasan Basri Bey'in takrirü üzerine söz alan Hamdullah Suphi, yarışmaya katılan şiirlerden yedisinin vekâletçe istenen şartlara uygun görüldüğünü, ancak kendisinin Mehmed Âkif'in şiirini beğendiğini söyleyerek tamamını okumuş ve her kıtanın arkasından sürekli alkışlar gelmiştir. Meclisin konuyla ilgili üçüncü ve son oturumu 12 Mart 1921'de Abdülhak Adnan (Adıvar) başkanlığında yapılmış, meclise sunulan altı takrir arasında Hasan Basri'nin "Mehmed Âkif Bey'in şiirinin tercihinin ka-

bulü" teklifi oylanarak büyük çoğunlukla kabul edilmiştir. Artık resmî hale gelen marş Hamdullah Suphi tarafından bir defa daha okunmuş ve bütün mebuslarca ayakta alkışlanmıştır. Hasan Basri Çantay, Mustafa Kemal Paşa'nın marş okunurken sıraların önünde ayakta dinlediğini ve sürekli alkışladığını kaydeder (*Âkifnâme*, s. 73). Mehmed Âkif 500 lira mükâfatı, fakir müslüman kadın ve çocuklarına iş öğretmek sefaletlerine son vermek amacıyla kurulan Dârülmesâi'ye hediye etmiştir (Nalbantoğlu, s. 140-141).

İstiklâl Marşı için yarışmaya katılan diğer 724 şiir ve şairleri hakkında bilgi yoktur. Yalnız şartlara uygun olduğu belirtilerek bastırılıp mebuslara dağıtılan yedi şiirden altısının metni bazı kaynaklarda verilmiştir (Çantay, s. 73-77; İz, s. 130-133). Bu şiirleri yazarları arasında Hüseyin Sutat (Yalçın) ve Kemaleddin Kâmi de (Kamu) bulunmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili araştırmalarda Tunalı Hilmi, Muhittin Baha (Pars), Kâzım Karabekir gibi bazı kişilerin yarışmaya katıldıkları ifade edilmişse de bunlardan yalnız Kâzım Karabekir'in şiiri bilinmektedir.

Yunan ordularının Anadolu içlerine kadar yayıldığı, Sevr Antlaşması'nın imzalandığı, cephelerden çeşitli haberlerin geldiği, Millî Mücadele'nin ve meclisin en heyecanlı aylarının yaşandığı bir sırada gündeme gelen İstiklâl Marşı, Mehmed Âkif'in de aynı duyguları yoğun olarak yaşadığı günlerinin mahsulü olmuştur. Onunla ilgili hâtıralarda şairin, İstiklâl Marşı'nın bazı mısralarını henüz yarışmaya katılma kararı vermeden yazdığı, katıldığı günlerde de Tâceddin Dergâhı'ndaki odasında zaman zaman vecd ve istiğrak haline geldiği ifade edilmektedir. Marşın böyle bir atmosferi yansıtmış olduğu, kendisinin de daha sonra bunu *Safahat*'ına almayarak, "O benim değil milletimindir" demesinden ve son günlerinde hasta yatağında, "Allah bu millete bir daha İstiklâl Marşı yazdırmasın" temennisinden de anlaşılabilir.

İstiklâl Marşı, gerek nazım tekniği gerekse muhteva bakımından herhangi bir millî marş güftesinin çok ilerisinde Türk edebiyatının en güzel lirik-hamâsi şiirlerindedir. Son kıtası beş mısra oluşan ve aruzla yazılan şiirin her kıtasının bütün mısraları tam kafiyelidir ve her kıtanın, temayı oluşturan duygu ile uyumlu ton ve vurguların yer aldığı sağlam bir yapısı vardır. İlk iki kıtada bayrağa hitap eden